

Vineta Škujņa

Latvijas rusifikācija

**KĀ LATVIJA NONĀCA LĪDZ TAM, KA KRIEVU VALODA IENĒMA
DOMINĒJOŠO STĀVOKLI, ATSTĀJOT LATVIEŠU VALODU
OTRAJĀ PLĀNĀ? TĀS BIJA PĀRDOMĀTAS RUSIFIKĀCIJAS
POLITIKAS SEKAS, KO IZJŪTAM VĒL TAGAD.**

Rusifikācija nav jauns fenomēns. Pret lingvistiskajām minoritātēm tā aizsākās jau Krievijas impērijas laikā, jo īpaši XIX gs. vidū, kad attīstījās agresīvais krievu nacionālisms. XIX gs. otrajā pusē Krievijas Tautas izglītības ministrija atklāti puda, – visu Krievijā dzīvojošo nekrievu tautu izglītības mērķim jābūt tādām, lai nekrievu tautas rusificētos un saplūstu ar krievu tautu. Rusifikācija kopsaistē ar padomju cilvēka un padomju tautas izveides procesu Padomju Savienības Komunistiskās partijas (PSKP) sociālajā inženierijā bija mērķtiecīgāka un rafinētāka par rusifikāciju cariskajā Krievijā, kad krievu valoda atklāti tika uzspiesta nekrievu tautību pārstāvjiem.

Sapnis par vienu valodu

Komunistu partijas vadonis Ļeņins uzskatīja, ka dažādajām tautām, lai tās apvienotos vienotā «darbaļaužu masā», tomēr ir jādod iespējas attīstīt savu nacionālo kultūru un valodu. Viņš pasludināja visu valodu un tautu vienlīdzību. Rakstā *Jautājumā par tautībām jeb par «autonomizāciju»* (1922) Ļeņins ieteica šķirt apspiedējas nācijas nacionālismu no apspiestās nācijas nacionālisma, lielas nācijas nacionālismu no mazas nācijas nacionālisma, pieņemt visstingrākos noteikumus par nacionālas valodas lietošanu PSRS «cittautību

republikās» un šos noteikumus pārbaudīt sevišķi rūpīgi. Līdz ar Ļeņina nāvi, Staļinam pārņemot varu, situācija nacionālās kultūras un valodas jautājumā mainījās. Trīsdesmitajos gados Komunistiskās partijas dokumentos tika paustas idejas par krievu tautu kā citas padomju tautas «cementējošo spēku», ar kura palīdzību tad visus vestu uz «beznacionālu padomju tautu un cilvēci ar vienu valodu». Padomju valodnieks V. Vinogradovs darbā *Dižā krievu valoda* (1945) precizēja, kā krievu valodas prioritāte veidos cilvēcei īsāku ceļu uz vienu kopvalodu: «Tā krievu valoda, paceļot citu valodu kultūras līmeni, kļūstot tajās par savstarpējās tuvināšanās centru, rada apstākļus, kas nākotnē saīsinās ceļu uz vienu valodu visai cilvēcei.»

1953. gadā, kad Lavrentijs Berija centās paņemt varu savās rokās, latviešu valodas lomas stiprināšanā okupētajā Latvijā tika pieņemti labvēlīgi lēmumi, ar kuru īstenošanu gan bija problēmas. Nikita Hruščovs savos varas gados (1953–1964) Berijas iesāktu nacionālā jautājuma risināšanu pārtrauca un pārskatīja nacionālo politiku, cenšoties revitalizēt PSRS ideoloģiju un iespējami īsā laikā panākt sasniegumus komunisma tuvināšanā. Hruščovs, ietekmējoties no Ļeņina utopiskajiem darbiem, vēlējās praksē iedzīvināt tautu tuvināšanos, lai pavisam drīz tās saplūstu vienā, tomēr viņa centieni

©Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs / Krīss Rake, Ģenādijs Maitanovs Latvijas Okupācijas muzejs, Gvido Kaļons

cerēto atbalstu no PSRS dzīvojošajām tautām nesaņēma. Stiprināt nacionālās intereses tām ļāva galvenokārt kontroles trūkums. PSKP XXII kongresa (1961) programmā (sadaļā *Partijas uzdevumi nacionālo attiecību laukā*) valodas politikas saistībā izskan ar realitāti nesaistīti apgalvojumi: «Arī nākotnē nodrošināt PSRS tautu valodu brīvību attīstību, katra PSRS pilsoņa pilnīgu brīvību runāt, audzināt un mācīt savus bērnus jebkurā valodā, nepieļaujot nekādas privilēģijas, ierobežojumus vai spaidus lietot kādu noteiktu valodu. Tautu brālīgās draudzības un savstarpējas uzticēšanās apstākļos valodas attīstās uz vienlīdzības un savstarpējas bagātināšanās pamata.» Arī kongresa uzdevumos minēta tautu saplūšanas ideja jeb etnolingvistisko robežu izžušana un padomju tautas veidošana: «Ar komunisma uzvaru PSRS notiks vēl lielāka nāciju tuvināšanās [...]. Taču nacionālo atšķirību, īpaši valodu atšķirību, dzēšana ir daudz ilgāks process nekā šķiru robežu dzēšana.» Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas (LKP CK) sekretārs Arvīds Pelše jau 1960. gadā rakstīja, ka, lai sekmīgi cīnītos ar nacionālisma izpausmēm, ir svarīgi pareizi izprast valodas jautājumu. Viņš iezīmēja vēlamo

1940. GADA JŪNIJS.
DEMONSTRANTI
RĪGĀ IZIET IELĀS
AR STAĻINU UN
SARKANO ARMIJU
SLAVINOŠIEM
LOZUNGIEM
KRIEVU VALODĀ.
TIESA, MAZLIET
KĻŪDAINĀ...

padomju tautas ģenēzi: «Uz sava uzplaukuma un izaugsmes bāzes nacionālās republikas pakāpeniski nonāks līdz nāciju saplūšanai. Šis process ir jau sācies un turpināsies ilgi, līdz pat pēc komunisma uzvaras visā pasaulē.»

1940. gada plāni

Krievu valodu jau ar pirmo padomju okupācijas gadu Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) varasiestādes strauji ieviesa valsts pārvaldē, pašvaldībās, armijā un citur,ursos un skolās sākās paātrināta

Rusifikācijas pazīmes parādījās jau pirmajās okupācijas dienās – 1940. gada demonstrāciju laikā uzņemtajā attēlā redzami cilvēki ar plakātu krievu valodā, kas slavina Staļinu, Molotovu un Sarkanā armiju

šis valodas apguve. Lai arī skolās ar krievu mācībvalodu mutiskie eksāmeni latviešu valodā vēl notika, citu mazākumtautību skolās tos vairs neorganizēja – eksāmeni bija jākārto vairs tikai krievu valodā un attiecīgās mazākumtautības valodā. Hronoloģiski aplūkojot notiekošo LPSR izglītības politikā abu padomju okupāciju laikā (1940–1941 un 1944/1945–1991), ir redzams, ka krievu valodas vērtību Izglītības ministrijas plānos, pavēlēs, rīkojumos un skolu programmās izcēla pretstatā citām svešvalodām, krievu valodu vairs neuzskatot par svešvalodu.

Krievu valodas stundas notika jau 1. klasē. Līdz 5. klasei katrai no abām valodām – latviešu un krievu – bija paredzētas četras stundas nedēļā, svešvalodai – trīs stundas nedēļā. LPSR izglītības tautas komisāra Pētera Valeskalna 1941. gada 31. maija pavēlē par stundu plānu pamatskolās, nepilnās vidusskolās un vidusskolās ar latviešu mācībvalodu 1941./1942. mācību gadā jau tika plānots, ka krievu valodai, sākot ar 6. klasi, būs lielāks stundu skaits, nekā tas ir latviešu valodas stundām. Sākoties nacistiskās Vācijas iebrukumam 1941. gadā, iepriekšminēto pavēli īstenot nepaspēja.

PIECDESMITIE GADI. MEŽAPARKA ALEJU GREZNO STILIZĒTA LATVIEŠU SAKTA AR UZRAKSTU KRIEVU VALODĀ – RĪGAS KULTŪRAS UN ATPŪTAS PARKS

Izglītība un rusifikācija

PSRS iedzīvotāju rusifikāciju uzturēja ne tikai tautsaimniecības centralizācija, masveida migrācija, ar to saistītā etniskā sastāva radikāla maiņa, bet arī izglītības politika un «dekrētu bilingvisms» – PSRS mērķtiecīgi veicinātā asimetriskā divvalodība (nekierevu tautu iedzīvotāji – divvalodīgi savā dzimtajā valodā un krievu valodā, krievi – vienvalodīgi krievu valodā). Sovietizācijā un pakļaušanā ideoloģijas ietekmei sevišķi svarīga loma bija pamatskolām un vidusskolām, jo tās jaunākās paaudzes cilvēkus varēja uzrunāt

Krievu valoda, paceļot citu valodu kultūras līmeni, kļūstot tajās par savstarpējās tuvināšanās centru, rada apstākļus, kas nākotnē saīsinās ceļu uz vienu valodu visai cilvēcei

©Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs / Krišs Rake, Genādijs Mairdanovs Latvijas Okupācijas muzejs, Gvido Kaļons

Horakstā.

IZGLĪTĪBAS TAUTAS KOMISĀRA
P A V E L E Nr. 111-67
1941. g. "31." maijā.
par stundu plānu pamatskolās, nepilnās vidusskolās
un vidusskolās 1941./42. māc. gadā.

Pavēlu visām pamatskolām, nepilnām vidusskolām un vidusskolām
ar latviešu mācības valodu 1941./42. māc. gadā darbu iekārtot pēc šāda
stundu plāna:

klases priekšmeti	Sag.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI
Latviešu valoda un literatūra	10	11	11	7/5	6	7	5	4	4	4	4	5
Krievu valoda				6	6	5	6	5	5	5	5	6
Svešvalodas						4	4	3	3	3	3	3
Aritmetika	6	6	6	6	7	7						
Matematika							6	7	6	6	7	7
Dabas zinības				2	2	3	3	2	3	2	2	-
Vēsture				0/3	3	3	3	3	4	4	5	4
Konstitūcija								2	1	1	1	1
Ģeogrāfija				2	2	3	3	2	2	2	-	-
Fizika							3	4	3	4	4	3
Astronomija											1	1
Ģimija								2	2	2	3	3
Zīmēšana, veid. rokrdarbi	2	2	2	1	1	1	-	-	-	-	-	-
Āsēšana							1	-	1	1	1	1
Dziedāšana un mūzika	2	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-
Fizikultura un milit. apmācība	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Glitrakstīšana	2	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	24	24	24	27/28	30	36	36	36	36	36	38	36

to intensīvas attīstības laikā un skolēnus tā varēja norobežot no daudzām privātās dzīves ietekmēm.

Liela nozīme bija zinātniski plānotai un pēc Krievijas skolu sistēmas parauga veidotai LPSR skolu sistēmai, krievu valodas obligātajai apguvei, latviešu valodas apguves mazināšanai, mērķtiecīgai mācību metodikai krievu valodas apguvē un iedzīvotāju sovetizācijā, kā arī rusificētajai valodas videi un lietvedībai, kas valsts iestādēs okupācijas laikā bija galvenokārt vai tikai krieviski. Tas viss mainīja nekrievu tautību cilvēku domāšanu un lingvistisko uzvedību – saziņas situācijās ar citas tautības pārstāvi izvēlēties tikai vai galvenokārt krievu valodu. Arī krieviem tas kļuva par ikdienas ieradumu un šķita pašsaprotami, ka attiecīgās PSRS republikas pamatnācijas valoda būs jāapgūst tikai formāli, bet dzīvē jālieto tā nebūs. Latvijas Valsts arhīva materiāli liecina, ka skolās valodu jomā proporcionāli no kopējā bija veltītas latviešu valodai un literatūrai, 55 procenti – krievu valodas un literatūras stundām. Atlikušos 15 procentus veidoja

LATVIJAS PSRS IZGLĪTĪBAS TAUTAS KOMISĀRA PĒTERA VALESKALNA PARAKSTĪTĀ PAVĒLE PAREDZĒJA JAU NO 1941. GADA LIKT ARVIEN LIELĀKU AKCENTU UZ KRIEVU VALODAS MĀCĪŠANU LATVIEŠU SKOLĀS

svešvalodas apguvei paredzētās stundas. Lai arī PSRS Tautas izglītības likumā un LPSR Tautas izglītības likumā bija minēts, ka pastāv mācību valodas brīva izvēle (dzimtajā vai citas PSRS tautas valodā), tomēr realitātē mazākumtautību skolas pēc Latvijas okupācijas drīz vien tika likvidētas. Iedalījums un izvēle bija tikai starp skolām ar latviešu valodu (jeb «nacionālajām skolām») un skolām ar krievu mācībvalodu. Līdz Atmodas beidzamajiem gadiem (kad 1989. gadā atsāka darboties Šimona Dubnova Rīgas ebreju vidusskola kā pirmā atjaunotā mazākumtautību skola LPSR) neatjaunoja starpkaru laikā pastāvošās ebreju, poļu, vācu u. c. mazākumtautību skolas. Padomju okupācijas laikā no daudzajām iebraucēju etniskajām grupām tikai krieviem bija iespēja mācīties savā dzimtajā valodā. Citu tautību pārstāvjiem šādu iespēju nebija. LPSR citu tautību (nelatviešu un nekrievu) vecāki saviem bērniem galvenokārt izvēlējās skolas ar krievu mācībvalodu, izvēli argumentējot ar lielākām sociālajām un ekonomiskajām iespējām. Var secināt, ka lingvistiskās identitātes zudums un asimilācija daudzās ģimenēs notika labprātīgi – ar izglītības palīdzību. Padomju perioda krievu teorētiskajā literatūrā, runājot par krievu valodu, tika lietots arī apzīmējums «otra dzimtā valoda», kas galvenokārt ir politiskās sistēmas iespaids. Tajā iekļauts gan ideoloģiskais aspekts – krievu valoda tika apzināti izmantota kā deetniskošanas līdzeklis (vispirms «otra dzimtā valoda», pēc tam jau vienkārši «dzimtā valoda»), gan metodoloģiskais aspekts – krievu valoda tika apgūta tādā pašā veidā kā dzimtā valoda, proti, spontānā komunikācijā attiecīgās valodas vidē ikdienas saziņā. 1989. gada tautskaite liecināja, ka deetniskošana sevišķi bija skārusi ukraiņus, baltkrievus, poļus un ebrejus.

Krievu valoda no 1. klases

Kompartijas politikas veidotājiem tomēr nepietika ar to, kas daudzi nekrievu vecāki izvēlējās saviem bērniem skolas ar krievu

š-š
 Šal-ko-nis | gai-du | vie-si
 Šu-ra | gai-da | vie-sos
 Sa-ša | sa-gai-da | vie-sus
 Šura un Saša sagaida viesus.
 Šalkonis un Aina nāk viesos.
 Š Š Š Šura

KRIEVU TAUTU UN VALODU MĪLĒT MĀCĪJA JAU NO PIRMĀS KLASĒS

VISA LIETVEDĪBA PAMATĀ NOTIKA KRIEVU VALODĀ. PAT DIVI LATVIEŠI – GRUDULIS UN LIELMEŽS – VIENS OTRAM OFICIĀLAS VĒSTULES PAR SPIRITA LIMITA PALIELINĀŠANU IZGLĪTĪBAS MINISTRIJAS PAKĻAUTĪBAS IESTĀDĒM RAKSTĪJĀ KRIEVU VALODĀ

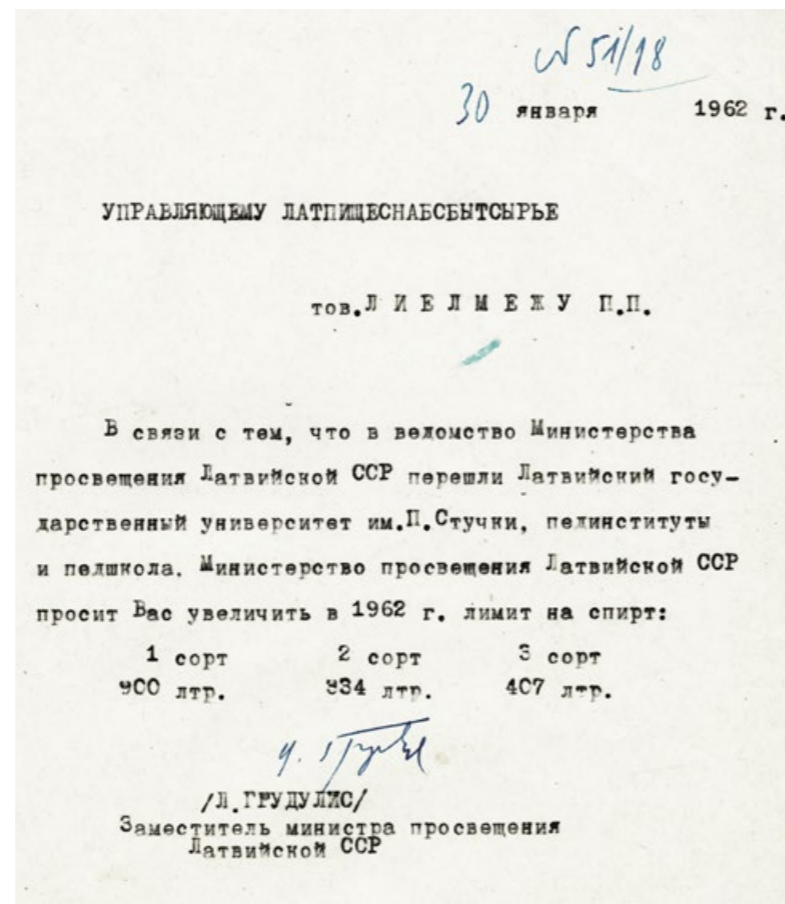
mācībvalodu. 1961. gads bija pavērsiena gads izglītības rusifikācijā, kad pēc PSKP XXII kongresa sākās tā programmas uzdevumu ieviešana izglītībā un nekrievu skolu skolēnu vēl pastiprinātāka rusificēšana. Pēc 1961. gada par krievu valodas metodiku un mācību plāniem tika domāts vēl nopietnāk, aktīvi tika iepirkta mācību literatūra krievu valodā. Rusifikācijas metodiski pārdomātajā mehānismā liela loma bija tam, ka ar latviešu valodas un literatūras stundu skaitu un mācību programmu materiālu, kas skolās ar krievu mācībvalodu bija krietni pieticīgāks nekā krievu valodas apgūvē skolās ar latviešu mācībvalodu, attīstījās asimetriskais bilingvisms: latvieši krievu valodu apguva intensīvāk nekā krievi latviešu valodu. Totalitārais režīms, tostarp nacionālkomunistu darbības apspiešana LPSR, bija iemesls tam, lai pretestības krievu valodas ieviešanai nebūtu.

Krievu valodas mācību programmu ievaddaļās teikts: «Jaunajā PSKP programmā norādīts, ka krievu valoda faktiski kļuvusi par PSRS starpnacionālās saziņas un sadarbības valodu.» Lai arī tika deklarēti ļeņiniskie principi par visu valodu un tautu vienlīdzību, tomēr praksē šāds modelis nepastāvēja, jo tāds arī nebija PSKP ideoloģijas mērķis.

Tā laika dokumentos un PSKP līderu runās PSRS republiku pamatnāciju valodas netika sauktas par mazsvarīgākām valodām nekā krievu valoda. Tomēr fakts, ka krievu valodas

apgūvē skolās bija obligāta, iecēla to augstākā statusā salīdzinājumā ar citām valodām. Kopš 1970. gada krievu valodu Latvijas PSR skolās ar latviešu mācībvalodu (atšķirībā no Igaunijas PSR un Lietuvas PSR skolām pamatnācijas valodā) atsāka mācīt jau no 1. klases. Skolās ar latviešu mācībvalodu, sākot ar 6. klasi, stundu skaits krievu valodā un literatūrā bija lielāks par latviešu valodas stundu skaitu.

Latvijas Valsts arhīva materiāli liecina, ka krievu valodas programmu izveidē LPSR tika izmantota KPFSR 1947. gadā izdotā un apstiprinātā nekrievu skolu krievu valodas programma sagatavošanas klasēm, kuras pamatā bija pasenais 1938. gada 13. marta dekrēts *Par krievu valodas obligāto apguvi nacionālo republiku un apgabalu skolās*. Attiecīgajā laikposmā LPSR skolu programmās krievu valoda sagatavošanas klasēs nenotika, bet XX gadsimta 70. gados par to tika daudz domāts, jo īpaši pēc t. s. Taškentas konferences (1979), par ko sīkāk parunāsim mazliet vēlāk. Pēc PSKP XXII kongresa (1961) programmas izsludināšanas, lai veicinātu tautu draudzību, skolās ieviesa divplūsmu principu

©Valsts kinofotofonodokumenti arhīvs / Krīss Rake, Genādijs Malinovs Latvijas Okupācijas muzejs, Gvido Kājans

jeb paralēlās klases, kur mācības notika vai nu latviešu, vai krievu valodā. 1963. gadā Latvijā bija 240 tā sauktās apvienotās jeb divplūsmu skolas, kas neattaisnoja uz tām liktās cerības, jo etniska rakstura konflikti bija šo skolu ikdienas parādība. Pastāvēja arī jauktās (latviešu-krievu) pirmsskolas izglītības iestādes. Vēl 1990. gadā Latvijā no 1100 pirmsskolas izglītības iestādēm 501 bija ar latviešu kā nodarbību valodu, 399 – ar krievu un 200 jauktās (latviešu un krievu) pirmsskolas izglītības iestādes.

Taškentas konference

Būtisks notikums, pēc kura arī LPSR notika daudzas pārmaiņas mācību metodikā, bet attieksme pret krievu valodas apguvi kļuva vēl pārdomātāka, bija 1979. gada 29. maijā notikusi tā sauktā Taškentas konference jeb Vissavienības zinātniski-praktiskā konference *Krievu valoda – PSRS tautu draudzības un sadarbības valoda*. Pēc konferences rekomendācijām notika tūlītējas pārmaiņas visu PSRS republiku pirmsskolu, vispārizglītojošo un vidējo speciālo, kā arī augstskolu programmās, metodiskajos līdzekļos krievu valodas apguvei. Konference ir uzskatāma par «jauno

ASTONĒSMITIE. TRANSPARENTS AR UZRAKSTU «PARTIJA – MŪSU LAIKMETA PRĀTS, GODS UN SIRDSAPZIŅA!»

vilni» PSRS tautu rusifikācijā, jo acīmredzot padomju tautas izveide ar vienu dominējošo valodu – krievu valodu – nenotika tik strauji, kā bija plānota.

Taškentas konferences rekomendācijās, jo īpaši runājot par speciālo un arodizglītību, tika pateikts skaidri, – ir paredzēta pilnīga nekrievu programmu pārveide par programmām krievu valodā.

Konferencē tika izvirzīts mērķis – katram vidējo mācību iestādi absolvējušajam jauniešim brīvi jāprot krievu valoda. Interesanti, ka rekomendācijas, lai arī maijā notikusi Taškentas konference bija «zinātniski-praktiska», PSRS republikās bija zināmas jau martā. Taškentas konferences rekomendācijās uzsvērtā krievu valodas agrīna apguve pirmsskolās, kas skāra aptuveni 22 000 PSRS pirmsskolas izglītības iestādes. Rekomendācijas arī paredzēja PSRS Pedagoģisko zinātņu akadēmijai, republiku zinātniskās petniecības institūtiem mērķtiecīgu metodikas izstrādes darbu; divvalodības izpētē paredzēja iesaistīt psihologus, sociologus un valodniekus. Augstākajā izglītībā – zinātnisko rakstu krājumus izdot krieviski, veicināt nacionālo republiku studentiem iespējas tikt uzņemtiem

ASTONDESMITAJOS GADOS PAR NORMĀLU PRAKSI BIJA KĻUVUSI JEBKĀDU UZRAKSTU DUBLĒŠANA KRIEVU VALODĀ

ārpus konkursa KPFSR, Ukrainas PSR un Baltkrievijas PSR augstskolu vecākajos kursos, tātad senākajās PSRS republikās, kurās notika veiksmīga slāvu grupu lingvistiskā asimilācija krievu valodā un padomju cilvēks tika izveidots ātrāk, nekā tas notika citās PSRS republikās. Rekomendēts arī veidot filoloģijas fakultātes, kurās studiju darbs notiktu tikai krieviski, un sekmēt, lai augstskolu studenti un vidējo specialitāšu mācību iestāžu skolēni krieviski rakstītu diplomdarbus, kursa darbus, ziņojumus un referātus savā specialitātē. Atsevišķa sadaļa rekomendācijās paredzēta mediju jomai, kurai bija «jāatspoguļo krievu valodas cementējošā loma dažādu nāciju kolektīvos [...]. Spilgti un pilnīgi ir jāatklāj krievu valodas kā savstarpējās sazināšanās līdzekļa loma kolhozos, padomju saimniecībās, iestādēs, uzņēmumos, skolās un ģimenēs». Taškentas konferences rekomendācijas bija visaptverošas, mērķtiecīgas un pārdomātas – tās iesniedzās ikvienā izglītības posmā un mācību aspektā, ieskaitot ārpuskolas, skolas un ģimenes mijiedarbību un sadarbību krievu valodas prasmes attīstīšanā. Realitātē bija redzams, ka daudzas no rekomendācijām bija ambiciozas, nesaistītas ar izglītības iestāžu iespējām un PSRS republiku pamattautu vēlmi apgūt krievu valodu un literatūru.

Krieviem šķita pašsaprotami, ka pamatnācijas valoda būs jāapgūst tikai formāli, bet dzīvē jālieto tā nebūs

Mazliet statistikas

2022. gadā Centrālās statistikas pārvaldes *Pieaugušo izglītības apsekojumā* tika aptaujāti 5 492 Latvijas iedzīvotāji vecumā no 18 līdz 69 gadiem visā Latvijas teritorijā, un tika iekļauti arī jautājumi par iedzīvotāju valodu prasmi un lietojumu. Rezultāti liecina, ka 2022. gadā latviešu valodu prata 89 procenti iedzīvotāju, kuru dzimtā valoda vai viena no divām dzimtajām valodām nav latviešu valoda, savukārt krievu

valodu prata aptuveni 91 procenti iedzīvotāju, kuru dzimtā vai viena no divām dzimtajām valodām nav krievu valoda. Augstākais krievu valodas pratēju īpatsvars bija Rīgā un Pierīgā – aptuveni 94 procenti. Krievu valoda ir bijusi pirmā vislabāk apgūtā svešvaloda – to gandrīz pilnībā pārvalda 64 procenti respondentu. Angļu valodu gandrīz pilnībā pārvalda aptuveni 46 procenti respondentu.

Senas tradīcijas mirst lēni

Rusifikācijas politika visā padomju okupācijas laikā nebija vienveidīga. Var redzēt saikni starp PSKP vadības politiku un pārmaiņām PSRS republikās valodu jautājumā. Ļeņina pasludinātā visu tautību un valodu vienlīdzība praksē nepastāvēja, tomēr jau kopš Oktobra revolūcijas tika uzsvērts, ka nacionālais jautājums PSRS ir atrisināts. Šo apgalvojumu PSRS līderi runās un politikas dokumentos izmantoja bieži, lai rastos izjūta, ka patiešām tas ir atrisināts un Ļeņiniskie principi par visu etnosu, tautību un valodu vienlīdzību praksē darbojas labi.

No vienas puses, skanēja Ļeņina vārdi, no otras puses, bija darbi – ikdienas dzīvē līdz pat represijām, ja cilvēki atteicās runāt krieviski. Ļeņinisko principu ievērošana tikai vārdos vērojama arī PSKP XXII kongresa (1961) pieņemtajā *Komunistiskās sabiedrības uzcelšanas programmā*: «Procesam, kas norisinās mūsu dzīvē, kad līdztekus dzimtajai valodai labprātīgi mācās krievu valodu, ir pozitīva nozīme, jo tas veicina savstarpēju pieredzes apmaiņu un dod ikvienai nācijai un tautībai apgūt visu citu PSRS tautu kultūras sasniegumus un pasaules kultūru.». Tātad *a priori* pieņemts, ka arī citas PSRS un citu valstu tautas un nācijas sazinās krieviski.

«TAUTU DRAUDZĪBA» VISĀ KRĀŠŅUMĀ – UZNĒMUMA NOSAUKUMS LATVISKI, BET PROPAGANDAS LOZUNGI KRIEVU VALODĀ

RAKSTA TAPŠANU FINANSIĀLI ATBALSTA KULTŪRAS MINISTRIJA. PAR SATŪRU IR ATBILDĪGA LATVIJAS OKUPĀCIJAS MUZEJA BIEDRĪBA.

Kultūras ministrija

Ar krievu valodu saistītie termini «internacionālā valoda», «otra dzimtā valoda», «tautu draudzības valoda», «starpnacionālā valoda» tika izmantoti, lai celtu krievu valodas statusu un palielinātu ietekmi, veidojot padomju cilvēku un padomju tautu. Arī krievi tika maldināti ar šiem terminiem, un tā sekas mūsdienās izpaužas kā citu valodu nerespektēšana un nevēlēšanās atzīt ukraiņu tiesības uz savu identitāti.

Krievu valoda bilingvisma mehānismā kalpoja ideoloģijai, kura pakļāva gan valodu, gan ietekmēja cilvēku domāšanu. Senas tradīcijas mirst lēni. Sekas Latvijā dzīvojošo cilvēku domāšanā un viņu lingvistiskajā uzvedībā jūtamas joprojām, kad 32 gadus pēc Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas joprojām saskaramies ar sabiedrības divvalodību latviešu un krievu valodā un pat ar krievu valodas pašpietiekamību. Rusifikācijas politika iedibināja tradīciju lingvistiski pielāgoties un runāt ar cittautiešiem krieviski, nevis latviešu valodā; darba tirgū ļaut pieprasīt krievu valodas prasmi; vēl bez angļu valodas apgūt nevis citas ES oficiālas valodas, bet, pirmkārt, krievu valodu; uzturēt sabiedriskos medijos krievu valodā; samierināties ar to, ka ir Latvijas Republikas pilsoņi, kuri neprot latviešu valodu.

©Aizsardzības fotofondokumenti arhivs / Krišs Rake, Genādijs Mairdanovs Latvijas Okupācijas muzejs, Gvido Klajns